

Fecr Yayınları: 729

İlk Osmanlı Müfessirlerinden
KUTBÜDDİN İZNİKÎ VE TEFSİRİ
-Nisâ ve Mâide Sûreleri Örneği-

Mehmet Selim AYDAY

(Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı
Nadir Eserler Kütüphanesinden verilen dijital görsellerden faydalanılarak hazırlanmıştır.)

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör
Doç. Dr. Haşim ÖZDAŞ

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Ekim 2023

ISBN: 978-625-6436-81-7

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

İlk Osmanlı Müfessirlerinden
KUTBÜDDİN İZNIKÎ VE TEFSİRİ
-Nisâ ve Mâide Sûreleri Örneği-

Mehmet Selim AYDAY

Ankara 2023

Mehmet Selim AYDAY

1978 yılında Bitlis'in Ahlat ilçesi Ovakuşla köyünde dünyaya geldi. İlköğrenimini kendi köyünde tamamladı. 1994 yılında Bitlis İmam Hatip Lisesi'nden, 1999 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2006 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Ana Bilim Dalı'nda *Muhammed Hamidullah'ın Kur'an'a Yaklaşımı ve Kur'an Eksenli Çalışmaları* isimli teziyle yüksek lisansını; 2016 yılında ise aynı Enstitüye bağlı olarak *İşârî Tefsir Gelenegi Açısından Hüisâmeddîn Ali el-Bitlisî ve Câmî'u't-Tenzîl ve't-Te'vîl İsimli Tefsiri* adlı teziyle doktorasını tamamladı. 1999-2011 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli ilk ve orta öğretim okullarında Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmeni olarak çalıştı. 2011 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. Halen aynı üniversitede Tefsir Ana Bilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak çalışmaya devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	7
ÖN SÖZ	9
GİRİŞ	11

BİRİNCİ BÖLÜM

KUTBÜDDİN İZNIKÎ'NİN YAŞADIĞI ÇAĞ, HAYATI VE ESERLERİ - 17	
1.1.Kutbüddin İznikî'nin Yaşadığı Çağa Genel Bir Bakış-----	17
1.1.1. Siyasi ve Sosyal Durum-----	17
1.1.2. Dinî ve Kültürel Durum-----	19
1.1.3. Osmanlı'da Tefsir İlmi -----	25
1.2. Kutbüddin İznikî'nin Hayatı ve Eserleri-----	28
1.2.1. Hayatı -----	28
1.2.2. İlmi Kişiliği -----	29
1.2.3. Eserleri-----	31
1.2.3.1. Tefsîrü'l-Kur'ân (Tefsîru Kutbiddîn el-İznikî) -----	31
1.2.3.2. Mukaddime -----	31
1.2.3.3. Râhatü'l-kulûb -----	32
1.2.3.4. Telfikât -----	33
1.2.3.5. Risâle fî hakki devrânî's-sûfiyye-----	34

İKİNCİ BÖLÜM

TEFSİRÜ KUTBİDDİN el-İZNIKÎ -----	35
2.1. Eserin İznikî'ye Aidiyeti-----	35
2.2. Eserin Tavsifi -----	38
2.3. Eserin Yazılış Gayesi -----	39
2.4. Tefsirin Üzerinde Telif edildiği Beş Temel Kaide -----	41
2.5. Eserin Kaynakları -----	43
2.5.1. Fahreddîn er-Râzî'nin Tefsîr-i Kebîr'i -----	44
2.5.2. Ömer en-Nesefî'nin et-Teyşîr fî't-Tefsîr'i -----	47
2.5.3. Zemahşerî'nin el-Keşşâf'ı -----	49
2.6. İznikî'nin Kaynaklarından Yararlanma Metodu -----	52
2.7. Tefsirin Üslûbü-----	56
2.8. Tefsir ve Te'vîl Ayırımı Açısından Tefsiri-----	61
2.9. Zâhiri Manâya Öncelik Vermesi-----	65
2.10. Kur'an Dilinin Arabiliğine İşaret Etmesi -----	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇEŞİTLİ AÇILardan İZNIKİ’NİN TEFSİRİ -----	71
3.1. Kur’an İlimleri Açısından -----	71
3.1.1. Esbâbü’n-Nüzûl -----	72
3.1.2. Münâsebâtü’l-Kur’an -----	75
3.2. Tasavvufî Meseleler Açısından İznikî’nin Tefsiri -----	76
3.2.1. ‘Ucb -----	81
3.2.2. Cismânî ve Rûhânî Lezzetler -----	83
3.2.3. Zikir -----	84
3.2.4. Kalbi Hastalıklara İşaret Etmesi -----	87
3.3. Ahlâkî Tavsiyeler Açısından İznikî’nin Tefsiri -----	88
3.3.1. Sohbet Adâbı Açısından -----	94
3.3.2. Vaaz ve Nasihatler Açısından -----	97
3.3.3. Yöneticilere Yaptığı Tavsiyeler Açısından -----	100
3.4. Toplumsal Meseleler Açısından İznikî’nin Tefsiri -----	102
3.4.1. Ailevi Meseleler Açısından -----	103
3.4.2. Sosyal Hayat Açısından -----	104
3.4.3. Günlük Dini Hayat Açısından -----	106
3.4.4. Eğitim-Öğretim Faaliyetleri Açısından -----	110
3.5. Sünnete Bakışı -----	114
3.6. Emanete Bakışı -----	118
3.7. Din ve Dünya İşlerinde Dengeye Vurgu Yapması -----	120
SONUÇ -----	129
KAYNAKÇA -----	133
DİZİN -----	141
EK-1 Nisâ Sûresinden 1. Âyetin Tefsiri -----	145
EK-2 Mâide Sûresinden 1-2. Âyetlerin Tefsiri -----	153

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhisselam
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
h.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İFAV	: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAV	: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı
m.	: Miladi
No.	: Numara
öl.	: Ölümü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
vd.	: ve diğerleri
vr.	: Varak
y.y.	: Yayıncı Yok

ÖN SÖZ

Geçmişten günümüze Kur'an'ın tefsiri ile ilgili çok sayıda eser telif edilmiştir. Yazma halinde bulunan bu eserlerin bir kısmı tahkik edilerek herkesin istifadesine sunulmuş, bir kısmı ile ilgili ise ilmi çalışma yapılmış ancak tahkik edilmemiştir. Büyük bir kısmı ise henüz hiçbir çalışmaya konu yapılmamıştır. Bu açıdan bakıldığında yazma eser kütüphanelerinde Kur'an'ın tefsiri ile ilgili pek çok eser çalışılmayı beklemektedir. Osmanlı döneminde pek çok müderris, mutasavvıf, ilim ehli daha çok âyet ve sûre tefsirlerinden ibaret olmak üzere Kur'an'ın tefsirine dair eserler telif etmişlerdir. Bunun yanında tam tefsir yazan müellifler de bulunmaktadır. İlk Osmanlı müfessirlerinden biri olarak bilinen Kutbüddin İznikî de tam tefsir telif eden biri olarak kabul edilmektedir. Elimizde, İznikî'nin telif ettiği bu eserin Nisâ ve Mâide sûrelerinin tefsirini içeren sadece 2. cildi mevcuttur. 276 varaktan oluşan bu cilt İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Arapça Yazmalar bölümü 1741 numarada kayıtlıdır. Diğer ciltleri kayıp olan bu eser, önemine rağmen bugüne kadar çalışma konusu yapılmamıştır. Kanaatimizce eserin sadece tek cildinin elimizde olması doktora çalışması için yeterli görülmemiş, yüksek lisans çalışması için de hacimli olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında akademik olarak yazma eser çalışmanın kendine has zorlukları da bu eserin şimdiye kadar çalışma konusu yapılmamış olmasını etkilemiş olabilir. Elinizdeki bu çalışma, İznikî'nin yazmış olduğu ve halen el yazması halinde bulunan bu tefsir ile ilgilidir.

Akademik olarak yazma eser çalışmanın kendine has zorlukları yanında zevkli bir yanının olduğu da bir gerçektir. Ele alınan eserin satır aralarında, ait olduğu döneme ilişkin ilginç veriler elde edilebilir. Çalışmanın ileriki sayfalarında görüleceği üzere İznikî'nin eserinde de bu tür verilerle karşılaşmak mümkündür.

Bu açıdan inceleme konusu yaptığımız eser bir tefsir olsa da dönemin sosyal, kültürel ve dini hayatı açısından önemli veriler sunması bakımından ele alınması önem arz etmektedir.

Bu çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında eserin öneminden ve bu türden bir çalışmayı tercih etmemizin sebeplerinden kısaca söz edilmiştir. Birinci bölümde İznikî'nin yaşadığı çağ siyasi, sosyal, dini ve kültürel açıdan ele alınarak Osmanlı'da tefsir ilmi ile ilgili kısaca bilgi verilmiş, ayrıca İznikî'nin hayatı ve eserlerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde eserin İznikî'ye aidiyeti ile yazma eserin tavsifi ve yazılış gayesi, üslûbü vb. konular ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise tefsir, Kur'an ilimleri, tasavvufi meseleler, ahlâkî tavsiyeler, toplumsal meseleler açısından değerlendirilmiştir. İznikî'nin sünnete bakışı, emanete bakışı, din ve dünya işlerinde dengeye vurgu yapması gibi herhangi bir ana başlığın altına dahil edemediğimiz konulardaki görüşlerine de yer verilmiştir. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular paylaşılmıştır.

Her eserin ortaya çıkması pek çok kişinin maddi ve manevi desteğiyle ancak mümkün olabilmektedir. Bugünlere gelmemde maddi ve manevi yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen anne ve babama şükranlarımı arz ederim. Çalışmayı baştan sona okuyarak değerli katkılarda bulunan çalışma arkadaşım Doç. Dr. Haşim Özdaş'a teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak kendilerine ayırmam gereken zamanı akademik çalışmalarına ayırmama hoşgörüsüyle yaklaşan eşim ve kızlarıma teşekkür ederim.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Mehmet Selim AYDAY

Van - 2023